

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Dr. Kovács Zsuzsa Gyöngyvér

Gondolatok a büntetőjogi intézkedések történetéről

1. Bevezető gondolatok

Az intézkedések a büntetőjogi szankciórendszer rövidebb múltra visszatekintő intézményei közé tartoznak, hiszen az első szabályozási kísérletek a XIX. század végére tehetőek. E szankciónem gyökerei természetesen korábbi évszázadokra nyúlnak vissza; bizonyos elkövetői csoportokkal - így munkakerülőkkel, visszaesőkkel, elmebetegekkel - szemben a középkorban és az ókorban is szükség volt megelőző, biztonsági intézkedésekre. Tanulmányomban e jogintézmény fejlődési vonalait kísérlem meg bemutatni, elsősorban a magyar szabályozás jellegzetességein keresztül.

Írásomban három témával foglalkozom: az intézkedések történeti gyökereivel, a XIX. század végi büntetési elméletekkel, valamint ezen új elméletek nyomán megalkotásra kerülő magyar jogalkotási eredményekkel. Tanulmányom utolsó állomása a Csemegi - kódex III. novellája, amely a beszámíthatatlan elkövetőkkel szembeni büntetőjogi fellépés alapjait vetette meg. Dolgozatomban a polgári társadalom jogalkotási eredményeit veszem górcső alá. A tanácsköztársaság büntetőjoga - bár a vázolt történeti korszakon belül helyezkedik el - eltérő elméleti megalapozottsága miatt nem tartozik tanulmányom tárgykörébe.

2. Az intézkedések gyökereiről

E szankciónem egyik előzményének a biztonsági, preventív jellegű intézkedések tekinthetők, amelyeket az ókortól kezdve sűrűn alkalmaztak. Így intézkedésnek egyik legősibb előképének a száműzetés tekinthető, amely az elkövető - esetenként a politikai ellenfél - ártalmatlanná tételét teljes mértékben megvalósította¹. A sort az ókori görög demokrácia jellegzetes intézménye, a cserépszavazás² nyitotta meg. E szankció igen hosszú életűnek bizonyult, sőt, az újkori gyarmatosítással újból erőre kapott, így deportáció formájában egészen a XX. századig alkalmazták. Annak ellenére tekintem az intézkedések előképének a száműzetést, hogy itt hiányzott a nevelés gondolata, a középpontban az ártalmatlanná tétel állt. Véleményem szerint a középkorban más formában is megvalósulhatott az - elsősorban politikai - ellenfél félreállítás. Nyugat-Európában a középkor korai századaiban, de Oroszországban még az újkorban is igen népszerű volt a politikai rivális kolostorba záratása. Ez a megoldás nemcsak az ártalmatlanná tételt biztosította, esetenként valódi (át)nevelő hatást is elérhetett. Így végezte pályafutását az utolsó

¹ Nagy Ferenc: Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp, 1986., 9.o.

² Az intézmény lényege, hogy aki az athéni polgárok által leadott szavazatok közül a legtöbbet kapja, annak tíz évre el kell hagynia a várost. Németh György: A demokrácia két arca - Periklész és Alkibiadész, Rubicon, 2009/6., 63. o.

Meroving király, III. Childerik³, és a Nagy Károllyal szembeszálló bajor Tassilo herceg egész családjával együtt⁴. 800 évvel később hasonlóan számolt le Borisz Godunov riválisával, Fjodor Nyikitics Romanovval⁵. A mai vagyonekobzás előképének tekinthető a korábbi századok jószágvesztésnek nevezett szankciója. Ezt a jogkövetkezményt a legsúlyosabb bűncselekmények - pl. a hűtlenség - elkövetése esetén, többnyire fejvesztéssel együtt szabhatták ki⁶. Az első, valóban az elkövető veszélyességén alapuló biztonsági szankció V. Károly 1532. évi Constitutio Criminalis Carolina nevű jogszabályából származik. A CCC így fogalmaz: azokat, akiktől „bizonyított tényköriülményekből kifolyólag gonosztetteket vagy bűncselekményeket lehet várni” és megfelelő biztosítékot nem tudnak nyújtani, bizonyos időre biztonsági őrizetbe kell venni⁷. Nevelő és biztonsági funkciója miatt a legnagyobb jelentőségű előzménynek a dologház tekinthető. Ezen intézmény létrejötte összefügg az újkor hajnalán a bekerítések következtében nagyszámú csavargó megjelenésével. Az első, a rászorulók támogatására létrehozott intézet a Bridewell Place volt, amely azonban nemcsak javítást- - nevelést végző dologházként funkcionált, hanem egyszerre jelentett ezen kívül kórházat és börtönt. Lakói közé nemcsak csavargókat, hanem betegeket, rokkantakat, segítségre szoruló fiatalokat és munkakerülőket is felvett. Itt még nincs szó az intézetbe kerültek megbüntetéséről, annál inkább a munkás életre nevelésről. Ha kerültek is be bűnöző elemek az intézetbe, az nem bírói döntés alapján történt, mert a beutalás ekkor is rendészeti jogkörben maradt. A változás a XVII. században következett be, amikor a javítóházba utalás békebírói hatáskörbe került. A békebíró alá rendelt börtönök csekély száma miatt hamarosan elmosódott a határ a dologház és a börtön között. A kontinensen Amszterdamban jött létre az első javítóház, és német közvetítéssel terjedt el más országokban. A kálvini munkaerőcsere nevében itt a lelki gondozás együtt járt a fegyelmezett munkára neveléssel⁸. A XVIII. században elvétve bár, de létrehoztak néhány javítóintézetet. Ezek közül ki kell emelni az 1703-ban, fiatakorúak számára alapított római San Michele javítóintézetet, ahol a beutaltakat éjszaka elkülönítették egymástól, de nappal együtt dolgoztak és tanultak⁹.

Kétségtől a legismertebb ilyen intézmény a bridewell-i javítóintézet, de hazánkban is alapítottak dologházat: Mária Terézia uralkodása alatt Szempcen létesült intézet e célból, igaz, Tallósra, majd Szegedre költöztetése után 1823-ban megszűnt¹⁰. A XIX. század folyamán lehetünk tanúi a dologházak másodvirágzásának, bár ekkor már rabdolgoztató házként funkcionál a városi, vármegyei börtönök mellett. Az 1843. évi javaslat is tartalmazott rendelkezéseket e kérdéssel kapcsolatban. Csavargóknak, munkakerülőknak dolgozó gyarmatok, puszták felállítását tervezte. Meg kell jegyezni, hogy a javaslat a fiatakorúak számára is új szabályokat állított fel: 16 éven aluli bűnösöknek javító iskola létrehozását ajánlotta, amelyeket a kerületi börtönökhöz vagy a

³ Katus László: A középkor története, Pannonica - Rubicon, Bp., 2000., 115-116. o.

⁴ Katus László: i. m., 119. o.

⁵ Szvák Gyula: A Romanov-dinasztia, Rubicon, 2000/4., 18. o.

⁶ Csizmadia Andor - Kovács Tibor - Asztalos László: Magyar állam-, és jogtörténet, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1998., 248. o.

⁷ Constitutio Criminalis Carolina, 176. cikk

⁸ Mezey Barna: A Bridewell - jelenség, Jogtörténeti Szemle, 2003/4., 23-25. o.

⁹ Nagy Ferenc: Büntetőjog általános rész, Korona Kiadó, Szeged, 2004., 366. o.

¹⁰ Nagy Ferenc: i. m., 367. o.

törvényhatósági fogházakhoz csatoltak volna¹¹. A dologházi törvény¹² is rendelkezik e szankciónemről, határozatlan idejű szabadságvesztés büntetés formájában. A büntetőjogi intézkedések előzményeinek másik fő vonalát a rendőri, közigazgatási rendszabályok alkotják. Itt elsősorban a közveszélyes elmebetegekkel és az alkoholistákkal szembeni fellépés eszközeire kell gondolni. Az elmebeteg elkövetők gyógyintézetben való elhelyezésére csak az újkortól, a XVIII. századtól nyílt lehetőség - a megelőző századokban a rendes elmeállapotúakkal együtt börtönbüntetésre számíthattak. Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek az intézetek inkább a felügyelet, mint a terápia feladatát látták el a XIX. századig¹³. A gyógyintézetbe való beutalás kérdésében való döntés azonban nem került a bíró kezébe, az közigazgatási szférában maradt¹⁴. Hazánkban erre lehet példa az 1976. évi XIV. tc. a közegészségügy rendezéséről. A törvény X. fejezete tartalmaz rendelkezéseket a „tébolydai ügyről”. *„Mindazon gyógyítható és gyógyíthatatlan elmebetegek, kik a közbiztonságra veszélyesek, gyógyítás, illetőleg eltartás végett elmeigógyintézetbe helyezendők”*¹⁵ - írja a törvény. Témám szempontjából releváns rendelkezések itt be is fejeződnek, a további cikkek az intézeti elhelyezés folyamatáról szólnak. Fontos azonban kiemelni, hogy ezek a rendelkezések európai színvonalat tükröznek. A betegeket először csak egy kísérleti időtartamra veszik fel, végleges elhelyezés pedig elmeállapotának gondos megfigyelése után várható. A felgyógyult betegeket azonnal el kell bocsátani¹⁶. Ez a példa is jelzi az elmebeteg elkövetőkre vonatkozó büntetőjogi szabályozás kezdetleges voltát.

3. Az új kriminológiai elméletek tanai - a pozitivista iskola és a közvetítő iskola álláspontja a büntetőjogi szankciórendszerrel

A klasszikus iskola eszmerendszerének hátrányai az 1800-as évek derekán mutatkoztak meg. Óriási társadalmi átalakulásnak lehetünk tanúi ebben az időszakban, amellyel együtt járt a bűnözés nagyságrendjének növekedése is. Ráadásul a merev tett büntetőjogi felfogás nem kedvezett az egyéniesítésnek, pedig be kellett látni, hogy bizonyos elkövetői csoportokkal - pl. visszaesők, elmebetegek, munkakerülők - szemben hatástalan a fennálló büntetőjogi szabályozás. Ezekre a problémákra az olasz pozitivista iskola adott sajátos választ. Képviselői¹⁷ szerint a bűnözés a társadalmi-szociológiai környezet által determinált, tehát a tettes nem szabad akaratát követve válik bűncselekmények elkövetőjévé. Felelősségét így közveszélyes állapota alapozza meg, a társadalom pedig csak biztonsági intézkedésekkel védekezhet ellene. Egyes szélsőséges képviselők szerint ezen intézkedésekre akkor is szükség lehet, ha egy személynek csak az életmódja vagy elmeállapota alapozza meg majdani bűncselekmények elkövetését¹⁸. A pozitivista iskolának két

¹¹ Mezey Barna: Realitás és illúzió - az 1843. évi börtönügyi törvényjavaslat vitái, Jogtörténeti Szemle, 1992/4. , 40. o.

¹² 1913. évi XXXI. tv. a közveszélyes munkakerülőkről

¹³ Lafferton Emese: A magyar pszichiátria történetének vázlata európai kontextusban 1850-1908, Recepció és kreativitás - Nyitott magyar kultúra, zeus.phil-inst.hu (letöltés időpontja: 2009. 10. 06)

¹⁴ Nagy Ferenc: Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp, 1986.,12. o.

¹⁵ 1876. évi XIV. tv. 71. §

¹⁶ 1876. évi XIV. tv.73-76. §

¹⁷ A legjelentősebb képviselői: C. Lombroso, R. Garofalo, E. Ferri.

¹⁸ Helyesen látta Fayer László ezen felfogás veszélyességét a politikai bűncselekmények tekintetében. E témáról bővebben lásd: Fayer László: Az új irányok, in: Horváth Tibor - Szűk László. Büntetőjogi szakirodalom - gyűjtemény 1. kötet., Tankönyvkiadó, Bp., 1987., 98-109. o.

irányzata alakult ki: az antropológiai és a szociológiai iskola. Az antropológiai iskola megteremtője *Cesare Lombroso* volt, aki vizsgálódásai közepette szoros kapcsolatot fedezett fel az emberi külső és az egyes bűncselekmények között. Ennek hatására alkotta meg - A bűnöző ember című munkájában - a született büntettes kategóriáját, aki szerinte a fejlődésében visszamaradt pusztán ösztöneinek engedelmeskedő lény. Elméletét már a kortársak is élesen bírálták, így álláspontját megváltoztatva már három bűnöző csoportot látott. Fenntartotta a született bűnöző kategóriáját, aki ellen ártalmatlanná tétellel védekezhet a társadalom, tehát halál- vagy életfogytig tartó fegyházbüntetéssel. Megkülönböztette még az elmebeteg bűnözőket és a bűnözésre hajlamosakat, velük szemben megelőző intézkedések sorát javasolja. A kriminál szociológiai irányzat megteremtése Gabriel Tarde nevéhez fűződik, aki követőivel együtt a környezet determináló hatását emelte ki¹⁹.

A fentiek alapján látható, hogy a pozitivista iskola szerint büntetőjogi szankciórendszer is átalakításra szorult: határozatlan tartamú átnevelésre és elszigetelésre, deportációra (egyek képviselői szerint halálbüntetés gyakori alkalmazására) van szükség²⁰. Meg kell akadályozni, hogy a született büntettes biológiai tulajdonságai átszálljanak az utódokra²¹. Az „új irányok”, ahogy Fayer László fogalmazott, nem arattak osztatlan sikert a büntetőjog tudományt művelők körében. A pozitivista elméletek, tiszta formájukban nem jutottak érvényre egy államban sem. A századfordulón a klasszikus iskola és a pozitivista elméletek közötti kompromisszum jeleként jött létre a közvetítő iskola. Vizsgálódásuk középpontjában a „tettes tette” át. Véleményük szerint az egyéneken kívüli és az egyén természetében rejlő okok együttesen vezetnek bűncselekmény elkövetéséhez. Az elmélet képviselői fontosnak tartották a büntetőjogi garanciák fenntartását, de teret engedtek a hagyományos büntetőjogi büntetések mellett a veszélyes állapotban alapuló biztonsági intézkedéseknek is²². Itt elsősorban *Franz von Liszt* elméletét kell kiemelni. Az ő nevéhez fűződik a célbüntetés fogalma. Ennek lényege, hogy a különböző elkövetői típusoknál más-más a büntetés értelme. Az alkalmi büntetést elegendő elrettenteni, a még javítható bűnözőt kötelessége az államnak megjavítani, a javíthatatlant pedig ártalmatlanná tenni. A célbüntetés meghatározásánál tekintettel kell lenni mind a bűncselekmény eredményére, mind pedig a tettes lelkivilágára. Liszt a következőképpen okoskodott: Mivel az elkövető antiszociális beállítottsága bizonyos büntettes típusoknál nem ítéhető meg teljesen szükséges a határozatlan tartamú jogkövetkezmények bevezetése. Nem fogadja el azonban a pozitivisták ama elméletét, hogy a közveszélyes egyént még a bűncselekmény elkövetése előtt ártalmatlanítani kell, hiszen ez utat nyitna a visszaélések előtt és súlyosan sértené az egyéni szabadságot²³. Addig, amíg Liszt csak 'büntetésekben gondolkodott', *Carl Stoss* fontosnak tartotta az intézkedések elismerését is a büntetések mellett. Büntetést csak azokkal az elkövetőkkel szemben van értelme alkalmazni, akik

¹⁹Soós Ildikó: A pozitivista kriminológia hatása a magyar törvényhozásra a XX. század első felében az 1908. évi I. büntető novella tükrében, in: Tanulmányok Horváth Tibor professor emeritus 75. születésnapjára, Bűnügyi Tudományi Közlemények, Bótor Kiadó, Miskolc, 2002. , 156-158. o.

²⁰Horváth Tibor. A büntetési elméletek fejlődésének vázlatja, Akadémiai kiadó, Bp., 1981., 86-87. o.

²¹A pozitivisták ezen tétele nem marad csupán az elmélet szintjén. A XX. században egészen szélsőséges formában igyekeztek meggátolni a hibásnak vélt gének átörökítését. Erről a témáról részletesen lásd: Irk Albert: A büntettes hajlamok átörökítésének orvosi beavatkozás útján történő megakadályozása Észak-Amerikában (castratio, sterilisatio), in: Irk Albert emlékkötet (szerk.: Irk Ferenc) , Magyar Kriminológiai Társaság Bp. 1991.

²²Soós Ildikó: i. m., 159. o.

²³Horváth Tibor: i. m., 84-85. o.

annak pszichés hatását megfelelően érzékelné tudják, tehát befolyásolhatók általa. Több elkövetői csoport van, ahol ez a képesség hiányzik. Ide tartoznak a fiatalok, akik éretlenségük miatt képtelenek felmérni a büntetés szerepét. Hasonló a helyzet a szellemileg rendellenes és alkoholista elkövetők, valamint a visszaesők is. Ezen csoportokkal szembeni fellépés eszközüül ajánlotta Stoss a biztonsági intézkedéseket, amelyeket a közigazgatási jog már régóta ismert. Meg kell azonban jegyezni, hogy a visszaeső bűnözők tekintetében ez a megoldás teljesen újnak számított. Az elmélet újdonságereje abban állt, hogy közigazgatási jogintézményt emelt át a büntetőjogba. Elméletének megfelelően a bíróság nem csak büntetést, hanem intézkedést is elrendelhetne. Ennek előnye elsősorban a jogállami megfontolásokban rejlik, hiszen az elkövető személyes szabadságát nagy fokban korlátozó intézkedéseknél a bírói eljárás garanciális fontosságú²⁴.

A közvetítő irányzatot elfogadta nemcsak a jogtudomány, hanem a jogalkotás is: „*a pozitivisták irányzatnál jóval megfontoltabb... bizonyítja ezt, hogy a kultúrállamok törvényhozásai... felvették jogintézményeik közé... a biztonsági rendszabályokat, anélkül, hogy... a büntetéseket elejtették volna. Hazai büntetőjog tudományunk jelenkori képviselői... is nagyrészt ennek az irányzatnak a hívei*”²⁵. Heller Erik, a fenti sorok írója a következőképpen gondolkodott a büntetés szerepével kapcsolatban: a megtorlás a büntetés természetében rejlik, azonban ez a büntetés alkalmas az ártalmatlanná tétel és a javítás feladatainak betöltésére is. Még a határozatlan tartamú szankció is összeegyeztethető a megtorlással, hiszen a javító-nevelő hatásánál fogva ellensúlyozza a megtorlás mértékét meghaladó rosszat. A pusztán egyéni megelőzés céljából alkalmazott rendszabály is megtorlásként hat véleménye szerint. Hasonlóan a javító intézetbe utalt fiatalok is megtorlásként értékeli a rá mért joghátrányt annak ellenére, hogy a cél ekkor a javítás és a nevelés. A jogtudós fontosnak tartotta a társadalom védelmének szempontját és ezzel összefüggésben javasolta a már Lisztnél megismert hármas elkövetői kategorizálást. Mélyen elítélte azonban a pozitivisták azon felfogását, hogy a szankciók alkalmazása során bűnösség helyett a veszélyességet veszik alapul²⁶.

A közvetítő elmélet egyik legismertebb magyar képviselője *Angyal Pál* volt. Álláspontja szerint a büntetés alapja a megtorlás, amelynek a célgondolat ad új irányt, hiszen a büntetés mellett kialakulnak olyan eszközök, amelyek egy sajátos célt, a megelőzés célját szolgálják. Megkülönböztet javító, gyógyító és biztonsági rendszabályokat. Hangsúlyozta, hogy a szankció kiszabásakor a bűncselekmény mellett más körülményeket is figyelembe kell venni. Ha ezek együttesen arra engednek következtetni, hogy az elkövető antiszociális jellem, büntetés mellett, vagy anélkül védelmi intézkedésnek is helye van. Ezen intézkedés olyan esetekben is helyén való, amikor az antiszociális egyéniség bűncselekmény elkövetése nélkül is bizonyítást nyer. Látható, hogy Angyal megtorló büntetéseket és védelmi intézkedéseket különböztetett meg. A két szankció közé ékelődik be a védelmi büntetés kategóriája, amely a bűncselekményt nemcsak rosszal viszonyozza, de egyben fékezi is az elkövetőt²⁷.

²⁴ Nagy Ferenc: Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1986. 35-37. o.

²⁵ Heller Erik: A magyar büntetőjog általános tanai, a Szent István Társulat R.-T. Szegedi Fiókja, Szeged 1937., 16. o.

²⁶ Heller Erik: i.m., 18-19. o.

²⁷ Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve, Franklin Társulat, Bp., 1920., 42-49. o.

Finkey Ferenc szintén a közvetítő iskola tanait képviselte. Fontosnak tartotta a személyre szabott szankció alkalmazását, hiszen a közveszélyes elkövetők ellen így tud védekezni a társadalom. E szankciók egyik csoportját alkották a biztonsági rendszabályok. Ez a kategória felöleli az elmebeteg és az alkoholista elkövetők ártalmatlanná tételére és gyógyítására szolgáló intézményeket, valamint a társadalom védelmét szolgáló munkatelepeket, menedékházakat. Úgy vélte, a védekezés korábban is a büntetőjog alapelve volt a megtorlás elve mellett. Az intézkedéseket élesen elválasztotta a büntetésektől, hiszen ezeket nem lehetett a büntetés fogalomrendszerébe besorolni²⁸.

Friedmann Ernőt is ki kell emelni, aki rámutatott arra, hogy nem fogadható el a büntetés fogalmának a biztonsági intézkedésekkel való kitágítása. Ennek oka, hogy e két szankció alapja és célja merőben eltér, de lépéseket kell tenni a közelítésükre. A büntetés célja a jogrendben előidézett káros hatások ellensúlyozása és a megtorlás eszménye. A biztonsági rendszabályok rendeltetése azonban az, hogy az elkövetőt ártalmatlanná tegyék. Fontos fogalom itt a közveszélyesség, ami az intézkedés kiszabásánál játszik szerepet. A megoldás *Friedmann* a határozatlan tartamú ítéletekben látta²⁹.

4. A magyar büntetőjogi szankciórendszer átalakulása - az intézkedések első törvényi szabályozásai

Az új kriminológiai elméletek hazánkban először az 1908. évi XXXVI. törvényben öltöttek testet, amely a Csemegi-kódex első novellájának tekinthető. A törvény a századelő egyik aktuális kérdését fogta át: a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben alkalmazható szankciókat. A századfordulón ugrásszerűen megnőtt a fiatalkori bűnözés aránya³⁰. A büntető novella megalkotását megelőző évekre nézve *Fayer László* egyik munkája³¹ nyújt hasznos adalékokat. A kódex a bíróra bízta, hogy fogházba küldi-e a fiatalkorú elkövetőt, vagy javító intézetbe. A jogalkalmazó az esetek többségében az első változat mellett döntött. További problémaként jelentkezett, hogy a törvény a javító intézetbe utalás felső határát hat hónapban határozza meg. Ez úgy fordulhatott elő, hogy a kódex csupán a hat hónapra kiszabható magánelzárás alternatívájaként ismerte a javító intézetet. Ez az időtartam pedig természetesen kevésnek bizonyult ahhoz, hogy valódi átnevelő hatást lehessen elérni. További hiányosságként róható fel, hogy a századelőre mindössze öt javító intézet³² jött létre³³. Ilyen intézetben kerültek elhelyezésre azok a 12 és 16 év közötti fiatalok, akik „*cselekményök bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem bírtak*”³⁴. A fiatalkorúakra nézve a Kihágási Btk.³⁵ is tartalmaz rendelkezéseket. Azokban a városokban, ahol felállítottak javító intézetet, a három napnál hosszabb elzárásra ítélt, legfeljebb 20 éves elkövetők büntetésüket javító

²⁸ *Finkey Ferenc*: A magyar büntetőjog tankönyve, Franklin Társulat, Bp. 1914., 56-58. o.

²⁹ *Fiedmann Ernő*: A határozatlan tartamú ítéletek, Athaneanum, Bp., 1910. 23. o.

³⁰ Míg a 16 éven aluliak részvételi aránya a bűnözésben 1881-ben 1,2 % volt, addig 1904-re arányuk elérte a 16,6 %-ot.

³¹ *Fayer László*: A magyar büntetőjog kézikönyve I. kötet, Franklin -Társulat, Bp. 1905.

³² Javítóintézet jött létre Aszódon, Kassán, Kolozsváron, Rákospalotán és Székesfehérváron.

³³ *Fayer László*: i.m., 182. o.

³⁴ 1875. évi V. tv. 84. §.

³⁵ 1879. évi XL. tv.

intézetben töltik³⁶. Ugyanezekben a városokban a 16. életévüket be nem töltött csavargók legfeljebb egy évig javító intézetben helyezhetők el³⁷.

A kor kriminológusai ennek okait kutatva³⁸ rájöttek, hogy a büntetések szigorításánál sokkal hasznosabb a veszélyeztetett fiatalok oltalmazása³⁹. Ezek az elképzelések vezettek a gyermekvédelmi törvények megalkotására. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a Csemegi - kódex szabályai tarthatatlanok. A jogtudósok egy része - pl. Angyal Pál és Finkey Ferenc - a teljes revíziót ajánlották, de a jogalkotó végül a novelláris módosítás mellett döntött, amely elméletet Balogh Jenő és Vámbéry Rusztem is képviselt⁴⁰. Ilyen előzményeket követően született meg az **1908. évi XXXVI. törvény**⁴¹. A törvény a fiatalkorúakkal szemben a következő intézkedések alkalmazását tette lehetővé:

- a legenyhébb büntetési lehetőség az erkölcsi feddés (dorgálás), ami a mai megrovásnak felel meg. A dorgálás abban állt, hogy a bíróság a tárgyaláson komoly ünnepélyes intelmet intézett a fiatalkorúhoz, és figyelmeztette, hogy újabb bűncselekmény esetén szigorú büntetést fog kiszabni. A törvény indoklása rámutatott, hogy a dorgálás mint erkölcsi jellegű büntetés egyáltalán nem példa nélküli a magyar jogtörténetben, sőt, a családi életben is helye volt⁴². A Csemegi - kódex sajnálatos módon a materiális büntetésekre koncentrált, az erkölcsi büntetéseknél nem adott teret. Ennek oka, hogy a kódex a klasszikus iskola elméleti alapján állt, és a büntetés célját javítás helyett a megtorlásban találta meg. Akkor szabhatták ki, ha a fiatalkorú csekély jelentőségű bűncselekményt követett el és egyébként megfelelő családi környezetben él. Ez az intézkedés nem alkalmazható, ha a fiatalkorú már egy hónapot meghaladó szabadságvesztés büntetéssel büntetve volt, és akkor sem, ha a cselekmény súlyához mérten egy hónapot meghaladó fogház, vagy államfogház büntetés lenne megállapítható⁴³.
- A próbára bocsátás veszélyeztetett erkölcsű, de javítható fiatalkorúval szemben kerülhetett alkalmazásra, ha csekély súlyú bűncselekményt követett el. Ez a szankció abban állt, hogy a bíróság a fiatalkorút ítélet hozatala nélkül megfelelő figyelmeztetés után egy évi próbaidőre szigorú szabályokhoz kötött felügyelet mellett feltételesen szabadlábon hagyja⁴⁴. Ebben az esetben a bíróság a felügyeletet a fiatalkorú törvényes képviselőjére, vagy ha ez nem

³⁶ 1879.évi XL. tv. 19. §.

³⁷ 1879.évi XL. tv. 65. §.

³⁸ A témára vonatkozóan lásd: Balogh Jenő: Fiatalkorúak és büntetőjog, Athenaeum, Bp., 1909.

³⁹ Ezt a tevékenységet patronage-nak nevezték, feladata az elhagyatott gyermekek támogatása és a már büntetendő cselekményt elkövető fiatalok átalakító nevelése volt. Hornyák Szabolcs: A fiatalkorúak és a büntetőnovella - anno (gondolatok a Csemegi-kódex 1908-as revíziójáról), in: Tanulmányok Földvári József tiszteletére, szerk.: Tóth M. és Herke Cs. PTE-ÁJK., Pécs 2001., 309-310. o.

⁴⁰ Szalóki Gergely: A Csemegi - kódex fiatalkorúakra vonatkozó szankciói, Jogelméleti Szemle, 2006/4., jesz.ajk.elte.hu (letöltés időpontja: 2009. 10. 21.)

⁴¹ 1908. évi XXXVI. törvény a büntetőtörvények és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról

⁴² 1908. évi XXXVI. tv. indoklása a büntetőtörvények és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról

⁴³ 1908. évi XXXVI. tc. 19. §

⁴⁴ A XIX. században nyilvánvalóvá váltak a rövidtartamú szabadságvesztés káros hatásai. Ennek a problémának a megoldására két lehetőséget vázoltak a kor jogtudósai: az egyik- az általam is elemzett - elítélés nélküli szabadlábon hagyás (angol - amerikai modell) a másik pedig a kiszabott büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése (francia - belga modell). Ez utóbbi lehetőséget az 1908. évi XXXVI. tv. szintén tartalmazza, ám mivel ez a megoldás nem intézkedés, így témám szempontjából nem releváns, ezért ebben az írásban nem kerül kifejtésre.

kívánatos, állami gyermekmenhelyre, gyermekvédő egyesületre, vagy más erre alkalmas hivatalra bízta, és ha szükséges, a fiatal megfelelő elhelyezése felől is intézkedett.

- A javító nevelés a törvény leghatékonyabbnak tartott szankciója volt. Olyan fiatalokkal szemben alkalmazhatták, aki környezetében romlásnak van kitéve, vagy erkölcsi züllésnek indult, vagy ha erkölcsi-értelmi fejlődése érdekében a javító nevelés más okból szükséges⁴⁵. E relative határozatlan tartamú intézkedés kiszabására fogházbüntetés letöltése után is lehetőség nyílt⁴⁶, ha attól a fiatalok erkölcsi átalakítása várható volt⁴⁷. A fiatalokat először kísérleti családban helyezték el, ahol lehetővé vált egyéniségük vizsgálata, és foglalkozás kijelölése⁴⁸. Ezt követően nevelő családban helyezték el őket. Itt legalább egy évet kellett eltölteniük. Ekkor, ha úgy tűnt, az intézkedés elérte a célját, az igazságügy miniszter a fiatalok felügyelő hatóságának meghallgatása után két évre szabadon bocsáthatta. Ha a próbaidő sikeresen eltelt, a szabadon bocsátás véglegessé vált, ellenkező esetben azonban a miniszter a javító nevelés folytatását rendelte el. A javítóintézetből a legkésőbb huszonegyedik életévének betöltése után kellett elbocsátani a fiatalokat⁴⁹.
- Halállal, fegyházzal, börtönnel, fogházzal büntetendő cselekmény elkövetése esetén a bíróság fogházbüntetést⁵⁰, államfogházzal büntetendő cselekmény elkövetése esetén államfogház büntetést⁵¹ szabott ki⁵².

Az intézkedés kiszabásánál figyelembe kellett venni: a fiatalok egyéniségét, erkölcsi és értelmi fejlettségét, életviszonyait, valamint az eset körülményeit⁵³.

Ez a törvény azonban nem jelenthetett megoldást a közveszélyes kategóriába sorolt elemekkel szemben. A korszakban éles viták folytak arról, hogyan lehet védekezni ezzel az elkövetői típussal szemben. A kor jogtudósainak abban sikerült egyezsége jutni, hogy kik tartoznak a közveszélyes kategóriába: a csökkent beszámítási képességűek, a visszaesők bizonyos csoportjai, valamint a munkakerülők, csavargók és iszákosok. *Friedmann Ernő* azon a véleményen volt, hogy bizonyos esetekben szükséges a biztonsági, preventív rendszabályok alkalmazása, de az arányosság elvét szem előtt kell tartani, és figyelembe kell venni a fiatalokkal szembeni bánásmód speciális követelményeit is. *Angyal Pál* a közveszélyes büntettesek különböző típusainál más-más szankciók hatásosak: a visszaesőknél hosszabb tartamú fegyházbüntetést javasol, csökkent beszámítási képesség esetén 'gyógytartózat' intézetek felállítását⁵⁴. *Irk Albert* szerint a közveszélyesség

⁴⁵ 1908. évi XXXVI. tv. 21-24. §

⁴⁶ Ezt a megoldást azonban a jogalkotó nem halmazatként értékelte, hanem a társadalom érdekében szükséges állami intézkedésként. Az 1908. évi XXXVI. tv. indoklása a büntetőtörvények és a büntetőperrendtartás kiegészítéséről és módosításáról

⁴⁷ 1908. évi XXXVI. tv. 28. §

⁴⁸ 27200/1909. IM. rendelet a javító nevelés végrehajtásáról

⁴⁹ 1908. évi XXXVI. tv. 24 - 25. §

⁵⁰ Legrövidebb tartama tizenöt nap, leghosszabb - ha a fiatalok a cselekmény elkövetésekor a 15. életévét betöltötték, és cselekményére a törvény halál-, vagy fegyházbüntetés kiszabását rendeli - tíz év, egyéb esetben öt év.

⁵¹ Legrövidebb tartama egy nap, leghosszabb tartama két év.

⁵² 1908. évi XXXVI. tv. 26. §

⁵³ 1908. évi XXXVI. tv. 18. §

⁵⁴ Kutrutz Katalin: A visszaesés és a közveszélyesség problémájának történeti megjelenése a magyar büntetőjogban, in: Horváth Tibor - Szűk László. Büntetőjogi szakirodalom - gyűjtemény 1. kötet., Tankönyvkiadó, Bp., 1987., 198-200. o.

olyan tartós állapotot jelent, amely a jogrendet állandóan veszélyezteti. Így közveszélyesnek tekinthető az a személy, akiről feltételezhető a jogrend megsértése⁵⁵.

Az elméleti vitákra a törvényhozás az 1913. évi XXXI. törvénnyel⁵⁶ válaszolt, amely a közveszélyes munkakerülőkről szól, és létrehozta a dologház intézményét. A közveszélyesség kategóriáját a törvény indoklása az alábbiakban határozta meg: „közveszélyesek azok, akiknek valamely oly tulajdonsága van, hogy annak folytán normális viszonyok közt a legcsekélyebb ingerre is jogsértésre ragadtatják el magukat⁵⁷”. Az alkalmoszerű munkakerülővel szembeni fellépést közigazgatási jogkörbe utalta, és csupán nyolc naptól két hónapig tartó elzárást javasolt a munkás életre szoktatás érdekében. A törvény a következőképpen definiálja ezt a kategóriát: „az a keresetre utalt munkaképes egyén, aki munkakerülésből csavarog, vagy egyébként munkakerülő életmódot folytat⁵⁸”. Dologházba utalható azonban a közveszélyes munkakerülő, ha

- a tettes magát vagy családját munkakerülő életmódjával romlásnak teszi ki,
- olyan tények merültek fel, amelyekből megállapítható, hogy az elkövető bűncselekmények elkövetéséből tartja fenn magát,
- tiltott szerencsejátékból tartja fenn magát, vagy „mások szenvedélyét, könnyelműségét, tapasztalatlanságát vagy értelmi gyöngeségét üzletszerűen kihasználja”, illetve ha „kéjnővel vagy tiltott kéjelgésből élő nővel tartatja ki magát⁵⁹”,
- a fenti vétségek miatt már büntetve volt, és a büntetés kiállításától számítva két év még nem telt el,
- a bíróság élet, testi épség, szemérem vagy vagyon elleni bűncselekmény elkövetése miatt fegyház-, börtön-, vagy három hónapot meghaladó fogházbüntetésre ítélte, ha a bűncselekmény elkövetése munkakerülő életmódjával van kapcsolatban.

E határozatlan - de egy és öt év közötti - időtartamra elrendelhető szankció háromféleképpen kerülhetett kiszabásra: fogházbüntetés kiszabása helyett, szabadságvesztés - büntetés letöltése után, illetve fogházbüntetés helyett. Fogházbüntetés kiszabása helyett akkor volt alkalmazható, ha munkára nevelése és rendes életmódhoz szoktatása végett a bíróság szükségesnek tartja azt; a felsorolásban ez az első három esetkör. Lehetőség nyílt a kiszabására fogházbüntetés nélkül, ha a közveszélyes munkakerülőt már ugyanezen bűncselekmény miatt egyszer elítélték, és a büntetés kiállása óta két év nem telt el. Ebben az esetben a dologházba utalás csupán alternatív szankció: a bíróság dönthet fogházbüntetés kiszabása mellett, ha az eset körülményeiből és a tettes egyéniségéből alaposan lehet arra következtetni, hogy a büntetés kiállása után az elkövető rendes

⁵⁵ Irk Albert: A büntetőjog átalakulása, Gombos Kiadó, Kolozsvár, 1915., 10. o.

⁵⁶ 1903. évi XXXI. törvény a közveszélyes munkakerülőkről

⁵⁷ 1913. évi XXXI. tv. indoklása a közveszélyes munkakerülőkről

⁵⁸ 1913. évi XXXI. tv.1. §

⁵⁹ E három esetben a bíróság fogházbüntetés helyett utalhatja az elítéltet dologházba, ha szükségesnek tartja munkáséletre nevelése érdekében.

és munkás életmódot fog folytatni⁶⁰. Szabadságvesztés - büntetés kiállása után olyan elkövetővel szemben van helye dologházba utalás alkalmazásának, aki élet, testi épség, szemérem vagy vagyon elleni bűncselekményt követett el, ha az munkakerülő életmódjával van kapcsolatban. A törvény szerint a dologházba utaltakat munkával kell foglalkoztatni, hogy a társadalom hasznos tagjává válhassanak. Minden dologház mellett felügyelő hatóságot állítottak fel. E szervezet az elítélt feltételes szabadon bocsátását engedélyezte. Erre akkor kerülhetett sor, ha az elítélt már legalább egy évet eltöltött a dologházban, ott jó magaviseletet tanúsított, és alapos reményt nyújt arra, hogy munkás és rendes életmódot fog folytatni. Azt is szabadon kell bocsátani, aki a maximális öt évet már eltöltötte az intézetben. A felügyelő hatóságnak a feltételes szabadon bocsátás tárgyában hozott határozata ellen nem csak az elítélt fellebbezhetett nyolc napon belül, hanem az ügyész és az intézet igazgatója is. Ha az elítéltet feltételes szabadságra bocsátották, köteles volt a felügyelő hatóság által meghatározott helyen tartózkodni, munkás és rendes életmódot folytatni. Ennek tartamát a törvény egy évben határozta meg. Ha az elítélt ez idő alatt munkás és rendes életmódot folytatott, szabadon bocsátás végleges lett. Ellenben, ha iszákos, erkölcstelen, munkakerülő életmódot folytatott, vagy a felügyelő hatóság magatartási szabályait más módon súlyosan megszegte, az elítéltet vissza kellett szállítani az intézetbe. Abban az esetben, ha a feltételesen szabadságra bocsátott élet, testi épség, vagyon, vagy szemérem elleni bűncselekményt követett el és emiatt őt a bíróság legalább három havi fogházbüntetésre ítélte, őt a dologházba is vissza kellett utalni. Más bűncselekmény elkövetése esetén a bíróság az eset összes körülményeinek figyelembe vételével döntött a visszautalásról. Az ismételten dologházba szállított egy és öt év közötti időtartamot töltött el az intézetben; ebben az időtartamba sem a korábbi éveket, sem a feltételes szabadság tartamát nem lehetett beszámítani⁶¹.

A jogkövetkezmény alkalmazásának nincs helye sem fiatakorú, sem nem rendes⁶² elkövetővel szemben⁶³. A törvény végrehajtását külön miniszteri rendeletek szabályozták. A férfiak számára a jászberényi járásbírói fogházban, a nők számára a kalocsai törvényszéki fogházban rendeztek be dologházat⁶⁴. A törvény természetesen nem maradt visszhang nélkül a szakirodalomban sem. Általánosságban elmondható, hogy a tudomány művelői hasznosnak és szükségesnek látták a jogszabályt. Degré Lajos a dologház bevezetésében teljesen új és határos biztonsági rendszabályt lát, amely azonban nem tér el a büntetőjogi alapelvektől⁶⁵. Heller Erik szerint a dologház biztonsági intézkedés jellege leginkább a határozatlan időtartamban jut kifejezésre, hiszen a bíróság anélkül alkalmazhatja ezt a jogkövetkezményt, hogy annak időtartamát a törvényszabta kereteken belül meghatározná⁶⁶. Berényi Antal még azt is igyekezett bizonyítani, hogy a jogintézmény, melyet a megváltozott korszellem hívott életre, nem idegen a magyar büntetőjogtól, hiszen előzményei közé tartozik a kiutasítás, a foglalkozástól eltiltás és a

⁶⁰ 1913. évi XXXI. tv. 2-7. §.

⁶¹ 1913. évi XXXI. tv. 10-16. §.

⁶² A nem rendes elmeállapot tágabb fogalom a beszámíthatatlanságot előidéző elmebetegségnél, mert magában foglalja a korlátolt beszámíthatóság eseteit is. Heller Erik i.m., 265. o.

⁶³ 1913. évi XXXI. tv.

⁶⁴ Mezey Barna: Ami az első büntetőnovellából kimaradt, *Jogtörténeti Szemle*, 2008/4., 38. o.

⁶⁵ Degré Lajos. *Széljegyzetek az 1913. évi XXXI. törvénycikkhez*, *Bűnügyi Szemle* 1915/1., 164-177. o.

⁶⁶ Heller Erik: i. m., 265-266. o.

javítóintézetbe utalás is⁶⁷. Ez véleményem szerint meglehetősen erőltetett teória: a végleges kiutasítás esetén legalább az ártalmatlanná tétel követelménye teljesítésre kerül, ráadásul az elítélteket itt esetleg nevezhetjük 'közveszélyesnek'. De a foglalkozástól eltiltás esetén gyakran nincs szó sem közveszélyességről, sem ártalmatlanná tételről; a nevelés, különösen a munkára szoktatás, nem célja e szankciónak.

A nők és férfiak számára létrehozott egy-egy dologház elégséges számúnak bizonyult, hiszen a dologház nem bizonyult népszerűnek a gyakorlat körében. Míg 1916-ban 102 főt utaltak dologházba, a világháború után egyre csökkent e szankció elrendelésének száma⁶⁸. A jogalkalmazók nem tudtak a tettarányos felelősség talajáról elmozdulni; túl szigorú büntetésnek tartották a dologházat. Ráadásul úgy vélték, ez a jogkövetkezmény alkalmatlan az elkövető átnevelésére⁶⁹. Pedig a kor gazdasági - társadalmi változásai nem a bűnözés visszaszorulásának kedveztek. Különösen égető feladatként jelentkezett a büntettek egy csoportjával szembeni fellépés, „*akik nagy tömegüknél fogva az államra és a társadalomra különös veszélyt jelentenek és s akikkel szemben a hatályban lévő jogszabályaink elégtelensége következtében ...új jogszabály alkotására van szükség*”, ez a csoport „*a hivatásos, szokásszerű, vagy iparszerű büntettek*”⁷⁰. Az 1928. évi X. törvény, a Csemegi - kódex II. novellája vezette be a szigorított dologház fogalmát, amely a megrögzött büntettekkel szembeni fellépés eszközeként szolgált. A megrögzött büntettes fogalmát a törvény a következőképpen definiálja: az a büntettes, „*aki az élet, a szemérem, vagy a vagyon ellen különböző időben és egymástól függetlenül legalább három büntettet követett el és a törvény értelmében halálbüntetés kiszabásának nincs helye, ha a bíróság megállapítja róla, hogy az utolsó és az azt közvetlenül megelőző büntettet öt éven belül követte el és hogy bűncselekményeket üzletszerűen követ el, vagy bűncselekmények elkövetésére állandó hajlamot mutat*”⁷¹.

A törvény szerint ezen elkövető típus meghatározásakor figyelemmel kell lenni a tettes jellemére, életmódjára, az elkövetés körülményeire. A szigorított dologház a már fentebb tárgyalt dologháztól a rendeltetése különbözteti meg: az állam itt sem mond le a büntettes megjavításáról, de ez már csak másodlagos szempontként jelenik meg az ártalmatlanná tétel mögött⁷².

E határozatlan tartamú szankció alsó határa három év volt, felső határról a törvény nem rendelkezett. Három év eltelte után kérhette az elítélt feltételes szabadságra bocsátását az igazságügy minisztertől, a felügyelő hatóság meghallgatását követően döntött. A feltételes szabadság időtartama három év volt. Ha a feltételes szabadságra bocsátott ez idő alatt rendes és munkás életmódot folytatott, a szabadon bocsátás véglegessé vált. Ellenben, ha erkölcstelen, iszákos, vagy munkakerülő életmódot folytat, ha a felügyeleti szabályokat egyéb módon megszegi a bíróság elrendelheti a szigorított dologházba való visszautalását. Abban az esetben, ha a feltételesen szabadságra bocsátott feltételes szabadságának ideje alatt büntettet, vagy vétséget

⁶⁷ Berényi Antal: A Közveszélyes bűnözők elleni törvényhozási védelem, Jogtudományi Közöny, 1913/16., 136. o.

⁶⁸ 1939-ben összesen négy főt utaltak dologházba.

⁶⁹ Mezey Barna: i. m. 38. o.

⁷⁰ 1928. évi X. tv. indoklása a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról

⁷¹ 1928. évi X. tv. 36. §.

⁷² Heller Erik: i. m., 267. o.

követ el, a bíróság eljárása során azt mérlegeli, hogy a szigorított dologházba utalás feltételei fennállnak-e? Amennyiben a válasz igenlő, úgy e szankció időtartama öt évnél kevesebb nem lehet⁷³.

A kortársak véleménye megoszlott ezzel a szankcióval kapcsolatban. Egyes vélemények szerint a szigorított dologház magában hordozta a biztonsági intézkedések és a büntetések jellemzőit. Véleményem szerint helyesen látja *Horváth Tibor*, hogy a szigorított dologház intézménye a pozitivista elméleteken nyugszik, hiszen a bűnözési hajlamra helyezi a fő hangsúlyt, nem az elkövetett cselekményre, tehát itt szó sincs tetterányos büntetésről⁷⁴.

A gyakorlat csak ritkán alkalmazta ezt a jogkövetkezményt⁷⁵, annak ellenére, hogy több jogtudós igen hasznosnak, és a megrögzött büntettekkel szembeni védekezés egyetlen eszközének látta. *Hacker Ervin* szerint „tudatában kell lennünk annak, hogy a bűntevők ezen kategóriájánál megjavításról a viszonyokkal ismerős és józan ember nem ábrándozhatik; itt csak arról lehet szó, hogy közbiztonságunkat védjük meg velük szemben”⁷⁶.

Amint az tanulmányomban olvasható a kor jogalkotói nagy figyelmet szenteltek a visszaeső bűnözőkkel, munkakerülőkkel szembeni fellépésre. Ezzel szemben a beszámíthatatlan tettek színté egyáltalán nem fordított figyelmet a törvényhozás annak ellenére, hogy a tudomány művelői már évtizedek óta szorgalmazták azt. Mint azt már leírtam a kor jogtudósai a beszámíthatatlan elkövetőket a „közveszélyes” büntettes kategóriáján belül fogták fel. Azonban láthattuk azt is, hogy a közveszélyes elkövetőkkel szemben alkalmazható szankciók e bűnelkövetői csoport vonatkozásában nem kerülhetett alkalmazásra. Egészen 1948-ig a közegészségügyről szóló XIV. tv. „tébolydai ügyről” szóló szegényes rendelkezései adhattak támpontot a jogalkalmazónak. A helyzet a Csemegi-kódex III. novellájának nevezett **1948. évi XLVIII. törvénnyel**⁷⁷ változott meg⁷⁸, amely bevezette a beszámíthatatlan⁷⁹ elmebeteg büntettekkel szemben a biztonsági őrizet jogintézményét. A novellát csak átmeneti megoldásnak szánták addig, amíg el nem készül az új büntető kódex⁸⁰. A biztonsági őrizet felnőtt korú elmebeteg beszámíthatatlan személy által elkövetett bűntett, vagy vétség esetén került kiszabásra. Azonban, ha a tettes először követett el vétséget, kedvező prognózis esetén mellőzhető volt e szankció elrendelése. A novella csupán elmebeteg elkövető esetén teszi lehetővé ezen intézkedés alkalmazását. Mai fogalmaink szerint a

⁷³ 1928. évi X. tv. 45-47. §.

⁷⁴ Horváth Tibor: Büntetés végrehajtási jog I., Bp., 1975., 332-333. o.

⁷⁵ Figyelemre méltó, hogy a bírói gyakorlat leginkább lopás esetén utalta az elkövetőt szigorított dologházba. Ennek ellenére, hogy a jogalkotás a legelvetemültebb bűnözők elleni védekezés eszközéül szánta, más súlyos bűncselekmények elkövetése esetén elenyésző e szankció alkalmazásának gyakorisága. Erről a kérdéstről és a kapcsolatos statisztikai adatokról részletesen lásd: *Hacker Ervin: A visszaeső büntettek kriminalitása és szigorított dologházba való utalásuk*, Ludvig István Könyvnyomdája, Miskolc, 1938.

⁷⁶ Hacker Ervin: i. m., 9. o.

⁷⁷ 1948. évi XLVIII. törvény a büntetőtörvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról

⁷⁸ Nem hagyható figyelmen kívül a Jogász Szakszervezet tervezete, amely modernbb elveket fogalmazott meg a közveszélyes állapotú elkövetőkkel szembeni fellépéssel kapcsolatban, mint a később elfogadott törvény. Gyógyító őrizet bevezetését tartotta indokoltnak ezen elkövetői csoporttal szemben, ahol a beszámíthatatlan büntettek mellett helyet kaptak volna a csökkent beszámítási képességűek is. A tervezet rendelkezett a feltételes szabadon bocsátás lehetőségéről. A még bűncselekményt el nem követett alkoholisták és kábítószer élvezők esetén kötelező orvosi gyógykezelést vezetett volna be, amelynek nem teljesítése esetén megnyílt volna az út a gyógyító őrizet alkalmazása előtt. *Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1984. 27-28. o. Véleményem szerint ez utóbbi rendelkezés a pozitivista elméletek hatását mutatja.

⁷⁹ A korlátozott beszámítási képesség fogalmát a törvény nem ismerte, azt csak a Btá. vezette be 1950-ben. A jogirodalom azonban ismerte a fogalmat, hiszen Heller Erik a magyar büntetőjog általános tanai című 1937-ben írott munkájában már használta.

⁸⁰ Kádár Miklós: A büntetőjog általános alapelveiről, *Jogtudományi Közlöny*, 1948/8. , 337. o.

beszámíthatatlan, kóros elmeállapotú büntettes fogalma alá tartozhatnak még a gyengeelméjűség különböző fokozataiban⁸¹, szellemi leépülésben, tudatzavarban, illetve személyiségzavarban szenvedő elkövetők⁸² is. Azt azonban már a vizsgált korszakban is kutatások sora bizonyította, hogy nemcsak az elmebetegekkel szemben van szükség „büntető rendszabályok” alkalmazására. *Hacker Ervin* értekezésében⁸³ a következőket írja erről a kérdéskörrel: „*taxatív felsorolásuk lehetetlen... élettani öregedési (aggsági) állapotok... abnormálisan élénk érzelmi hullámzásokban szenvedő egyének... alkati ideggyöngék, krónikus alkoholisták, morfinisták és bódító szerek szokványos élvezői... epileptikusok, hisztériások, agybetegségekben és neurózisban szenvedők, koponyasérülések némely esetei*”⁸⁴. Igen sajnálatos, hogy az újabb kutatások eredményeit a törvény nem használta fel.

A törvény a szankció célját az ártalmatlanná tételben, az elkövető gyógyításában, és a közveszélyes állapot megszüntetésében határozta meg. Az intézkedést a bíróság egy évre rendelte el, de a közveszélyes állapot fenn álltáig meg kellett hosszabbítani. Ennek menete a következő volt: az a bíróság, amelyik a biztonsági őrizetbe helyezést elrendelte a tartam letelte előtt három hónappal az ügyet újra megvizsgálta, és ha azt állapította meg, hogy az őrizetbe helyezett állapota már nem jár újabb büntett, vagy vétség elkövetésének veszélyével, az őrizetet meg kellett szüntetni, ellenkező esetben azonban a bíróság egy évre ismét biztonsági őrizetbe helyezte az elkövetőt. Ezt az eljárást addig kellett ismételni, ameddig a büntettes közveszélyes állapota meg nem szűnt. Ezt az intézkedést e célra rendelt intézetben, illetve letartóztató, vagy elmeorvosintézetnek erre a célra elkülönített részében kell fogatosítani⁸⁵. A törvényt Schäfer István több okból bírálta: elsősorban azért, mert a szabályozás nem a gyógyításra, inkább az ártalmatlanná tételre helyezte a hangsúlyt, ráadásul nem kötötte a szankció elrendelését a bűnisméltés veszélyéhez. Schäfer azt is felrótta, hogy elmebetegség színlelésével az elkövetők kibújhatnak a felelősség alól⁸⁶.

5. Zárszó

Dolgozatomban megkíséreltem keresztmetszetet adni a büntetőjogi intézkedések történeti fejlődéséről. Bemutattam e jogintézmény gyökereit, a szankciónem kialakulására ható szellemi vonulatokat, és a XX. század első felének törvényhozási eredményeit. A tanulmány summázataként elmondható, hogy a századelső évtizedében ígéretes és európai színvonalú jogalkotási törekvéseknek lehetünk tanúi. Ez a lendület a későbbi években megtörni látszott, ráadásul a jogalkalmazók körében sem arattak osztatlan sikert a határozatlan tartamú elítélést bevezető új jogintézmények. A Csemegi - kódex III. novellája már az adott korban újnak mondható tudományos eredményeket is nélkülözötte.

⁸¹ Legenyhébb fokozat a debilitás, a középső az imbecillitás, a legsúlyosabb pedig az idiócia. A büntetőjogi intézkedés elrendelés szempontjából leginkább a középső fokozat kerül figyelembe.

⁸² 1978. évi IV. tv. 24. § (1)

⁸³ Hacker Ervin: *Pszichiatria és büntetőjog*, Ludvig István Könyvnyomdája, Miskolc, 1943.

⁸⁴ Hacker Ervin: i. m., 5-6. o.

⁸⁵ 1948. évi XLVIII. tv. 1-5. §.

⁸⁶ Schäfer István: *Biztonság vagy gyógyítás?*, *Jogtudományi Közlöny*, 1948/6., 219-220. o.

A XX. század első évtizedeinek új jogintézményei a negatívumok ellenére is nagy hatást gyakoroltak a későbbi jogalkotásra és jogalkalmazásra egyaránt.

Felhasznált irodalom jegyzéke

I. Könyvek, cikkek, tanulmányok

- Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve, Franklin Társulat, Bp., 1920.
- Berényi Antal: A Közveszélyes bűnözők elleni törvényhozási védelem, Jogtudományi Közlöny, 1913/16.,
- Csizmadia Andor - Kovács Tibor - Asztalos László: Magyar állam-, és jogtörténet, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1998.
- Degré Lajos. Szélgjegyzetek az 1913. évi XXXI. törvénycikkhez, Bűnügyi Szemle 1915/1.
- Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve I. kötet, Franklin -Társulat, Bp. 1905.
- Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve, Franklin Társulat, Bp. 1914.
- Fiedmann Ernő: A határozatlan tartamú ítéletek, Athaneanum, Bp., 1910.
- Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1984.
- Hacker Ervin: A visszaeső büntettek kriminalitása és szigorított dologházba való utalásuk, Ludvig István Könyvnyomdája, Miskolc, 1938.
- Hacker Ervin: Pszichiatria és büntetőjog, Ludvig István Könyvnyomdája, Miskolc, 1943.
- Heller Erik: A magyar büntetőjog általános tanai, a Szent István Társulat R.-T. Szegedi Fiókja, Szeged 1937.
- Horváth Tibor. A büntetési elméletek fejlődésének vázlata, Akadémiai kiadó, Bp., 1981.
- Horváth Tibor: Büntetés végrehajtási jog I., Bp., 1975.
- Irk Albert: A büntetőjog átalakulása, Gombos Kiadó, Kolozsvár, 1915.
- Katus László: A középkor története, Pannonica - Rubicon, Bp., 2000.
- Kádár Miklós: A büntetőjog általános alapelveiről, Jogtudományi Közlöny, 1948/8.
- Kutrutz Katalin: A visszaesés és a közveszélyesség problémájának történeti megjelenése a magyar büntetőjogban, in: Horváth Tibor - Szűk László. Büntetőjogi szakirodalom - gyűjtemény 1. kötet., Tankönyvkiadó, Bp., 1987.
- Lafferton Emese: A magyar pszichiatria történetének vázlata európai kontextusban 1850-1908, Recepció és kreativitás - Nyitott magyar kultúra, zeus.phil-inst.hu (letöltés időpontja: 2009. 10. 06)
- Mezey Barna: A Bridewell - jelenség, Jogtörténeti Szemle, 2003/4.
- Mezey Barna: Ami az első büntetőnovellából kimaradt, Jogtörténeti Szemle, 2008/4.
- Mezey Barna: Realitás és illúzió - az 1843. évi büntetőjogi törvényjavaslat vitái, Jogtörténeti Szemle, 1992/4.
- Nagy Ferenc: Büntetőjog általános rész, Korona Kiadó, Szeged, 2004.
- Nagy Ferenc: Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp, 1986.

- Németh György: A demokrácia két arca - Periklész és Alkibiadész, Rubicon, 2009/6.
- Schäfer István: Biztonság vagy gyógyítás?, Jogtudományi Közlöny, 1948/6.
- Soós Ildikó: A pozitívista kriminológia hatása a magyar törvényhozásra a XX. század első felében az 1908. évi I. büntető novella tükrében, in: Tanulmányok Horváth Tibor professor emeritus 75. születésnapjára, Bűnügyi Tudományi Közlemények, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.
- Szalóki Gergely: A Csemegi - kódex fiatalokorra vonatkozó szankciói, Jogelméleti Szemle, 2006/4., jesz.ajk.elte.hu (letöltés időpontja: 2009. 10. 21.)
- Szvák Gyula: A Romanov-dinasztia, Rubicon, 2000/4.

II. Jogforrások, egyéb:

- 1978. évi IV. tv.
- 1948. évi XLVIII. tv.
- 1928. évi X. tv.
- 1913. évi XXXI. tv.
- 1908. évi XXXVI. tv.
- 1879. évi XL. tv.
- 1876. évi XIV. tv.
- 1875. évi V. tv.
- 27200/1909. IM. rend
- Constitutio Criminalis Carolina
- 1928. évi X. tv. indoklása
- 1913. évi XXXI. tv. indoklása
- 1908. évi XXXVI. tv. indoklása